

Mantık Araştırmaları Dergisi

Journal of Logical Studies

Bir Mantık Problemi Olarak Paradoks | Paradox as a Logic Problem

Yazar(lar) | Author(s): Gülümser DURHAN

Bu makaleyi kaynak gösterin | Cite this article:

DURHAN, G., "Bir Mantık Problemi Olarak Paradoks". Mantık Araştırmaları Dergisi 2 (2019): 21-37

Bu makaleye evrimii ulařın | See this article online:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mader/issue/52241/572943>

ISSN 2687-3125 | e-ISSN 2687-3125

Bir Mantık Problemi Olarak Paradoks

 Gülümser DURHAN*

Özet

Paradoks, ilk bakışta doğru olan bir ifade veya akıl yürütme etkinliğinin bir çelişki oluşturması, çıkmaza sürüklenmesi ve durumun içinden çıkılmaz bir hal almasıdır. Paradoksal bir ifade ya da akıl yürütme kendi içindeki bu çıkmazını, kendi dışında bir açıklamaya yönelmeden ya da ek öncüle ihtiyaç duymadan çözememektedir. Bu nedenle paradoksal önermeler, 'ya doğru ya yanlış' olarak ifade edilebilecek bir durumu değil, 'ne doğru ne de yanlış' olarak belirlenebilecek mantıksal çelişkiyi, karar verilemez hali ve çözümsüz durumları göstermektedir. Dolayısıyla böylesi bir önermenin ya da akıl yürütmenin paradoksallığı, çıkmazlardan birinin seçimiyle de çözülememektedir. Öyle ki paradoksal ifade; doğru kabul edildiği zaman yanlış, yanlış kabul edildiği zaman da doğru olmakta ve bu nedenle paradokslarda mantıksal manada zorunlu, açık seçik ve kesin bir sonuca ulaşamamaktadır. Zira farklı bakış açılarına ilişkin olarak paradoksal ifadeye verilen yanıt da farklılık arz etmektedir. O nedenle paradoks, çözülemez bir sorun ve çatışkı olarak karşımızda durmaktadır. İşte bu çözümsüzlüğün fark edilmesi, esasında düşüncenin başlangıç noktasının fark edilmesidir. Zira sorunun çözümünden çok çözüm yolunu aramak, farklı bakış açıları geliştirmek, felsefi gaye olarak yolun sonunda değil yolda olmak, tam da paradoksun temel pratiğidir ve bu şekliyle paradoks, zihinsel bir dinamiktir. Bu sebeple çalışmamızın amacı, paradoksun ne olduğu, bir felsefi düşünceye katkısı ve bir mantık problemi olarak akli nasıl bir çıkmaza sürüklediği üzerinde durmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, akıl yürütme, paradoks, önerme

Paradox as a Logic Problem

The paradox is, at first glance, the right of an expression or reasoning activity to create a contradiction, drag it into a dead end and become inexhaustible. A paradoxical expression or reasoning cannot solve this dilemma in itself, without a reference to its own or without the need for additional precursors. For this reason, paradoxical propositions do not represent a situation that can be expressed as 'true or false', but a logical contradiction that can be determined as 'both true and false', can not be decided and unresolved situations. Therefore, the paradoxicality of such a proposition or reasoning cannot be solved by the choice of one of the dilemmas. Such that, when the

ARAŞTIRMA MAALESİ

Geliş Tarihi: 31-05-2019

Kabul Tarihi: 02-02-2020

Yayın Tarihi: 02-02-2020

* Dr. Öğretim. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Felsefe Bölümü,
g.durhan@alparslan.edu.tr.

paradoxical expression is accepted as true, it is false, also, it is true that when is accepted as false and cannot reach a logical, explicit and definite conclusion because the answer is different in view of different perspectives. For that reason, the paradox appears as an unresolved problem and conflict. That is the realization of this non-solution, in fact, corresponds to the starting point of thinking. Because being in search for a solution rather than attaining solution, developing different perspectives, being on the road rather than being at the end of it as a philosophical aim is precisely the basic practice of the paradox and in this way the paradox is a mental dynamic. For this reason, the aim of our study is to emphasize what the paradox is in its contribution to philosophical thought and how it leads to a stalemate as problem of logic.

Keywords: Logic, reasoning, paradox, proposition.

Giriş

Etimolojik anlamda kökenine baktığımızda, Türkçede çelişkili düşünce ya da çatışkı anlamlarında kullanılan paradoks sözcüğü, Yunanca karşı, karşıt, zıt anlamlarına gelen "*para*" önekiyle; fikir, inanış, düşünce anlamlarına gelen "*doxa*" sözcüklerinin bileşiminden oluşmuştur.¹ Terimsel anlamda Yunanca kökenli bir kelime olarak paradoks, genellikle herkes tarafından kabul görmüş bir düşünceye zıt olan bir önerme; sezgisel olarak kabul edilmiş olan öncüllerden oluşturulmuş tündengelim yolu ile çelişkili olan veya doğru olamayan ya da çoğunluk tarafından doğru kabul edilmiş; alışıldık inançlara aykırı bir sonuç çıkarma işlemidir. Ancak alışıldık görüşlere ya da akla uygun olduğu düşünülen genel inançlar bütününe aykırı olsa da doğru da olabilen bir tümcedir. Başlangıçta saçma; hatta kendi kendisiyle çelişen bir durum olarak gözüke de doğru olabilen bir görüş olarak paradoks, derinliğine inildiğinde, doğru kabul edildiği zaman yanlış, yanlış kabul edildiği zaman ise doğru olan bir tümceyi ya da önermeyi ifade eder. Buna göre paradoks, kabul edilebilir gibi görünse de kabul edilemez ya da çelişik sonuçları olan önermeyi, doğru kabul edilen öncüllerden yola çıkarak oluşturulan, mantıksal kurallara uygun olarak bir çelişki gösteren akıl yürütmeyi ifade eder.² Burada 'doğru olabilen' dedik, ama 'doğru olduğu zaman yanlış, yanlış olduğu zaman doğru olan bir tümce' olduğundan da bahsettik ki, bu bir çelişkiymiş gibi gözüke de buradan anlaşılması gereken, ilk bakışta doğru gözüken ancak, farklı bakış

¹ A. Kalay & F. Göksu, "Reklam ve Paradoks", *Gazi Üniversitesi-İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, (2003), s.59.

² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma yayınları, 2010, s.1247

açılımlarına göre doğru olabildiği gibi yanlış da olabilen ve üzerinde katılık söz konusu olmayan ifade olmasıdır.

Bu bağlamda genel olarak paradoks, kendi başlarına alındıklarında doğru görünen bir veya birkaç önermenin, görünürde çelişkiyle sonuçlanmasından meydana gelir. Bu tanım, farklı şekillerde değerlendirilebilir. İlk olarak; önermeler doğru olup, gerçekten de varılan sonucu ima etmekle birlikte; sonuç aslında bir çelişki olmayıp, önseziden ibaret olabilir. Ya da sonuç gerçekten bir çelişki oluşturmakta, ancak doğru olan önermeler, esasında bu sonucu ihsas etmemektedir. Bir üçüncü olasılık da, önermelerden bazılarının doğru olmaması veya birlikte doğru olmalarının imkânsız olmasıdır. İşte bu nedenlerle paradoks sözcüğü, ekseriyetle 'çelişki' sözcüğüyle karşılık bulmaktadır. Fakat içinde bulundurduğu aykırılık, bir çelişkideki aykırılık kadar basit ve net değildir.³ Söz gelimi 'bütün insanlar ölümlüdür' ifadesi ile 'hiçbir insan ölümlü değildir' ifadelerinde mevcut bulunan çelişki açık ve anlaşılardır. Dolayısıyla bu iki önerme birbiriyle çelişiktir denilir. Fakat paradokslarda söz konusu olan çelişiklik durumu (çıkamaz durum desek daha doğru olur) dikkatli bir göz ve derin bir düşünme ile ortaya çıkarılabilir. Söz gelimi 'tek kelime Türkçe bilmiyorum' diyen bir insanın esasında paradoksal bir cümle kurduğu ya da bu ifadedeki çatışki durumu çelişkide olduğu kadar açıkça göze çarpmamaktadır.

Netice itibariyle sözlük anlamıyla paradoks, "içinden çıkılmaz mantıksal güçlük. Aynı soruya karşılık olan ve aralarında çelişmekle birlikte her biri ayrı ayrı geçerli olabilecek gibi görünen iki görüş"⁴ olarak ele alınmakta; geçerli kanı ya da inanca karşıt bir ifade veya ilke; çelişkili durum olarak açıklanmaktadır.⁵ Dolayısıyla o, bir karşıt doğruyu değil de; hem A hem de değil A olabilecek çelişkiyi seslendirir. Sözcüğü "benzer edebî açıklamalar", "sağırlaştırıcı bir sessizlik", "canlı ölüm", "yalnız kalabalık" gibi ya da Shakespeare'in Romeo'sunun romantik tutku hakkında "soğuk ateş", "hafif kurşun", "sessiz çılgılık" ve "hasta sağlıklı" gibi betimlemeleri, hem kendisini hem de değilini dönüt verir. Bu sebeple David Shaw, paradoks sözcüğünün, ya gerçekten doğru olup da yanlış seslendiren bir şey ya da gerçekten yanlış olup da doğruyu seslendiren

³ Vural Altın, "Fizik Paradoksları", *Bilim Teknik Dergisi*, (Nisan 2008), s. 3.

⁴ Afşar Timuçin,, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut yayınları, 2004 , s. 107.

⁵ Howard P. Kanz, "Büyük ve Küçük Evrendeki Paradokslar", Çev. İlyas Altuner, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı 30, (2011), s.266.

bir şey olabileceği için, kendiliğinden paradoksal olduğunu vurgular.⁶ Bir başka düşünür Jaques Derrida da, "karar verilemez bir önermenin, bir aksiyomlar sisteminin birçoğluğa hâkim olarak düşünülebilecek [bir kümeye ilişkin] konumunu bu aksiyomlardan analitik veya tündengelimsel bir sonuç olarak türetilmeyecek, onlarla ne çelişki içerisinde bulunan ne de bu aksiyomlara göre doğru veya yanlış olan, bireşime girmeyen (*sanssynthèse*), *Tertium datur* (3. hal) bir önerme" olarak nitelendirir.⁷ Bu manada paradoks; mantığın, "bir önerme ya kendisidir ya değildir üçüncü bir hal yoktur"⁸ kuralına aykırı olarak üçüncü bir hali "hem kendisi hem de değildir" halini örnekler. Söz gelimi evreni, hızla akan durağan bir ırmağa benzeten düşünce, akıl ilkelerine aykırıdır. Zira ırmak hem akan hem de durağan bir şey olamaz. Benzeri şekilde bir düşünce, hem doğru hem yanlış olamaz. Ancak bu ifadeler paradokslarda karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu şekliyle paradokslar kişiyi çıkmaza sokmaktadır. Peki, böyle bir çıkmazın kullanım amacı ne olabilir?

Paradoks, görünüşte doğru olan bir ifade veya ifadeler topluluğunun bir çelişki veya sezgiye karşı bir sonuç yaratmasıdır. Çoğunlukla, çelişkili gözükken sonuç veya sonuçların aslında çelişkili tarafları vardır. Bu nedenle paradoks teriminin karşılığı olarak "yanıltma", "çatışkı" ve "çelişme" sözcükleri de kullanılmaktadır. Ayrıca kendi içinde çelişen veya tam tersi şekilde sonuç olarak doğru olan fakat absürt veya çelişkili gözükken bir ifadeye (veya ifadelere/ifadeler bütününe) de paradoks denmektedir. Kökleşmiş inanışlara aykırı olarak ileri sürülen düşünce olarak da tanımlandığı olmaktadır. Dolayısıyla ilk bakışta saçma, hatta kendi kendisiyle çelişik gibi görünmekle birlikte, doğru olan ya da olabilen bir görüş ya da tez olarak paradoks, doğru kabul edildiği zaman yanlış, yanlış diye görüldüğü zaman ise doğru olduğu ortaya çıkan tümce ya da önermeyi tanımlar.⁹ Buna göre paradoks, kabul edilir gibi ifadelerden çelişik sonuçlar doğuran önerme ya da mantık kurallarına uygun olarak doğru olan öncüllerden, çelişik bir sonuç çıkarma olan akıl yürütme olmaktadır.

⁶ W. David Shaw, *Elegy and Paradox: Testing the Conventions*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1994, s.2

⁷ Melih Başaran, "Derrida ve Yapı Çözüm veya Vav", *Kayı, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 2013/20, s.161.

⁸ İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara: Elis Yayınları, 2013, s. 18.

⁹ Ahmet Cevzici, "Paradoks Maddesi", *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, s. 676.

Paradoksların Ortaya Çıkış Amaçları ve Değerlendirilmesi

Yanlışlığı açık olduğu halde genellikle doğru kabul edilen düşünce olarak paradoks, ilk olarak Antik Yunan'da yaygın düşünceye aykırı görüşü dile getirmekte ve özellikle Parmenides'le Zenon'un aporia(çıkılmazlık)'larıyla antinomia(çatışkı)'larında örneklenmiştir.¹⁰ Dolayısıyla Paradoks tarihi seyrinin MÖ IV. yy'da başladığı söylenebilir. Büyük bir olasılıkla Megara Okulu temsilcisi Miletli filozof Eubulides (MÖ IV.) ya da Elealı Zenon (MÖ 490-430) tarafından ortaya atılmıştır.¹¹ Daha sonra oluşturulan tüm paradokslar, yapısal olarak bu filozofların ortaya koyduğu paradoksların benzerleridir. Yani bunlardan sonra ne kadar paradoks geliştirilirse geliştirilsin öz itibarıyla problem aynı kalmıştır.¹²

İlk çağlarda polemik maksadı ile öne sürülen ve bir düşünceye itiraz ya da bir düşünceyi savunmak amacı taşıyan paradokslar zamanla bir mantık problemi dahası bir dil problemi olarak görünürlük kazanmıştır. Başka bir ifadeyle karşı tarafı alt etmek, susturmak ya da düşüncesini kabul ettirmek maksatlı kullanılan bu dil, zamanla zihni bir kaosa sürüklemiştir. Megara okulunun mutlak hakikatin olmadığına ilişkin savını desteklemek için öne sürdüğü paradoks buna örnektir. Daha açık ifade etmek gerekirse; Atina okuluna mensup Platon, Aristoteles gibi filozoflar mutlak hakikatin peşinde idiler. Bunların tam karşısında yer alan Megara Okulu mensubu Megara'lı Euklides, Sinop'lu Diogenes, Stilop gibi filozoflar, "yalancı" paradoksunu Atina okulunun mutlak hakikat fikrine itiraz niteliğinde ileri sürmüşlerdir. Dilin mantıki yapısına ilişkin olan bu paradoks şu şekildedir:

Kendisi de Giritli olan Epimenides "Bütün Giritliler yalancıdır" der. Giritli Epimenides yalan söylüyorsa bu söylediği ifade doğru olamaz. O halde o, doğru söylüyor demektir. Eğer doğru söylüyorsa, söylediği bu ifade doğrudur. O halde o, yalan söylüyor demektir. Bu durumda

¹⁰ Orhan Hançerlioğlu, "Paradoks Maddesi", *Felsefe Ansiklopedisi*, Kavramlar ve Akımlar İstanbul: Remzi Kitabevi, cilt 5, 1978, s. 147.

¹¹ Jonathan Barnes, *Logical Matters: Essays in Ancient Philosophy II*, Oxford, 2012, s.550-558. Jonathan Barnes, Jacques Brunschwig, Myles Burnyeat, Malcolm Schofield, *Science and Speculation*, Cambridge Univ., 1982, s.37-41. Keimpe Algra, Jonathan Barnes, Jaap Mansfeld & Malcolm Schofield, *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s.162

¹² Daha geniş bilgi için bkz: J. Moline. "Aristotle, Eubulides and the Sorites", in: *Mind*, vol: 78, (1969), s. 393-407.

Epimenides doğru mu söylemekte, yoksa yalan mı söylemektedir?¹³ Yine benzer bir durumla örneklemek gerekirse; Eubulides'in "Ben yalan söylüyorum" ifadesi eğer doğru ise Eubulides yalan söylemektedir. O halde "ben yalan söylüyorum" ifadesi yanlıştır. Eğer bu ifade yanlış ise, o zaman Eubulides yalan söylememektedir. O halde "ben yalan söylüyorum" ifadesi doğrudur.¹⁴ Şimdi bu ifade doğru mudur yanlış mıdır? Metafizik düşünce sisteminin temeli olan biçimsel mantığın, mantıksal bir çelişme¹⁵ olarak tanımladığı böylesi aykırı düşünceye yönelik, "bu cümle yanlıştır", "bu dâhil bütün genellemeler yanlıştır" gibi aşağı tükürsen sakal yukarı tükürsen bıyık deyiminin temsili şeklindeki benzeri örneklere günlük yaşamda rastlamak mümkündür.

Bundan başka hareketin, oluşun ve değişimin olmadığını ispat etmek için ortaya atılan Zenon paradoksları anılabılır. Zenon, paradokslarının birinde, Aşil'le kaplumbağayı yarıştıır. Kaplumbağa Aşil'den yavaş gideceği için, kaplumbağa önde Aşil arkada yarışa başlar. Ancak Zenon, Aşil'in kaplumbağayı hiç bir zaman geçemeyeceğini savunur.¹⁶ Gerçekten de Aşil'in kaplumbağayı geçebilmesi için, önce kaplumbağanın yarışa başladığı noktaya varması gerekmektedir. Aşil bu noktaya vardığında kaplumbağa biraz daha ilerde olacaktır. Bu durumda Aşil, kaplumbağanın bulunduğu bu yeni noktaya varmalıdır. Aşil, kaplumbağanın bulunduğu bu yeni noktaya ulaştığında, yine kaplumbağa biraz daha ilerde olacaktır. Çünkü kaplumbağa durmamaktadır. Bu böyle sürer gider ve Aşil kaplumbağayı hiç bir zaman geçemez. Bu durum gerçek yaşam düşünüldüğünde absürd görünmektedir ancak, Zenon'un bu paradokstaki temel gayesi, duyarımızın bizi aldattığını ve bize gerçekliği vermediğini göstermek istemesidir. Başka bir ifadeyle Zenon paradokslarının temsil ettiği düşünce, esasında oluş ve hareketin olmadığı ve olgular dünyasının, duyarımızın bizi kandırmasından kaynaklandığı savıdır.

Zenon'un sınırlı bir zamanda çok sayıda görevi gerçekleştirmenin imkansız olduğunu göstermek için kullandığı bir diğer paradoksu: Bir

¹³ Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963, s. 155.

¹⁴ I. M. Bochenski, *Ancient Formal Logic*, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1957, s. 101-102,

¹⁵ Hançerlioğlu, "Paradoks Maddesi", *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, s. 147.

¹⁶ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1984, s. 89

lambanın sonlu aralıklarda- örneğin, akşam 3 ile öğleden sonra 4 arasında- sonsuz sayıda defalarca açılıp kapandığını, yani lambanın düğmesine o saatler süresince defalarca basıldığını varsayalım. Saat 3: 00'den önce ve 4: 00'den sonra, düğmeye asla basılmamaktadır. Şimdi, saat 4: 15'te ışık açık mıdır kapalı mıdır? Işık her açıldığında, arkasından kapatılıyor; bu yüzden açık olamaz. Fakat ışık her kapatıldığında, onu açılması takip ediyor; bu yüzden kapalı olamaz. Bu yüzden ışık ne açık ne de kapalı olmalıdır. Bu da imkânsızdır.¹⁷ Zira sınırlı zamanda sonsuz iş yapılamaz. Bunu yukardaki Aşil örneğine uyarlırsak Aşil A noktasından B noktasına ulaşacak olsun. Bunun için Aşil öncelikle yolun yarısını gitmeli, sonra kalan yolun yarısını, daha sonra yine kalan yolun yarısını derken bu, böylece sonsuza kadar sürer. Farklı şekilde anlatmak gerekirse; A ile B arasındaki mesafenin 1 metre olduğunu düşünelim. Aşil önce 1/2 metre giderse, geriye yolun 1/2 metresi kalır. Şimdi Aşil kalan bu 1/2 metrenin yarısını daha giderse, yani 1/4 metre daha giderse, geriye 1/4 metre daha kalır. Aşil bu kalan 1/4 metrenin yarısını giderse, yani 1/8 metre daha giderse...Daha sonra 1/16 metre daha gider... Bu, bu şekilde sürer gider ve Aşil sonsuz iş yapamayacağından B noktasına hiçbir zaman varamaz. Dolayısıyla Zenon için, uzay ve zaman sürekli ise hareket imkânsızdır. Başka bir ifadeyle Zenon Paradoksları, sonsuz şekilde bölünebilir olan uzayda ve zamanda hareket olduğu fikrine ilişkin temel varsayımlara bir eleştiri niteliğindedir.¹⁸

Akıl yürütmeye ilişkin bir başka paradoks ise şu şekildedir:

(A) Aynı şeyler birbirine eşittir

(B) Bu üçgenin iki tarafı aynıdır

(Z) O halde bu üçgenin iki tarafı birbirine eşittir.

Burada mantık kuralları gereği, A ve B'yi temel alarak Z'nin doğru olduğunu kabul etmek zorunda değiliz. Eğer 'A ve B'nin doğru olması durumunda Z'nin doğru olması gerekir' şeklinde bir C ifadesi verilmemişse. Ancak yine, eğer 'A ve B ve C doğruysa, Z'nin doğru olması gerektiği' (D), verilene kadar A, B ve C temel alarak Z'yi kabul etmek zorunda değiliz. Ve bu sonsuza kadar gider. Ancak, öncüllerini kabul

¹⁷ Jeff Speaks, "Zeno's Paradoxes", 2008, p.3;

https://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/2007-8/20229/_HANDOUTS/zeno.pdf

¹⁸ Peter Lynds, "Zeno's Paradoxes: A Timely Solution", 2003, s. 3;

<http://www.quantum-gravitation.de/media/f483977d7e58f426ffff8253fffffe.pdf>

Gülümser DURHAN

ettiğimiz geçerli bir çıkarımın sonucunu kabul etmek zorunda olduğumuza yönelik mantık kuralını bilmediğimiz sürece bu akıl yürütme paradoksaldır. Öyle ki bir çıkarım, sonuç öncülleri mantıklı bir şekilde takip ettiğinde geçerlidir; ve bu sonuç, öncüllerin doğru olduğu durumlarda mümkündür ancak sonucun doğru olmadığı durumlarda mümkün değildir. Böylece görünüşte, A ve B'yi mantıklı bir şekilde kabul etmek bizi Z'ye götürür. O zaman A ve B'yi kabul edersem neden Z'yi kabul etmeliyim? Lewis Carroll, A ve B'yi kabul etmeme rağmen, Z'yi ilk verilen olmaksızın kabul etmek zorunda olmadığımı savunur:

C) A ve B doğru ise Z doğru olmalıdır.

Ama beni Z'yi kabul etmeye zorlayan şey nedir? D verilinceye kadar bunu kabul etmek zorunda değilim.

(D) A, B ve C doğruysa Z doğru olmalıdır.

Daha sonra E verilinceye kadar Z'yi vermek zorunda değilim.

E) A, B, C ve D doğruysa Z doğru olmalıdır.

Bu sonsuza gider böyle gider. Ancak bu, herhangi bir çıkarımın geçerliliğini kabul etmek zorunda kalmayacağımız anlamına gelir.

'P ve Q doğruysa, R'nin doğru olması gerekir' biçiminde bir çıkarım öncülü eklenirse:

P, Q, o halde R; her zaman geçerli bir çıkarım verir: P, Q; eğer (mutlaka) P ve Q, R ise, o zaman R'dir. Ancak bu, ilk çıkarımın geçerli olduğu anlamına gelmez. Geçersiz argüman yapalım:

Tüm seçmenler vergi mükellefidir

Lord Macdonald vergi mükellefidir

Bu nedenle, Lord Macdonald bir seçmendir.

Bu çıkarıma ilişkin şu şekilde ayrı bir öncül ya da açıklama eklersek kesinlikle geçerli bir çıkarım oluştururuz: "eğer bütün seçmenler vergi mükellefi ise ve Lord Macdonald da vergi mükellefi ise, o halde Lord Macdonald seçmen olmalı". Ancak bu, ilk çıkarımın geçerli olduğunu göstermez- bu durumda, ilk çıkarım açıkça geçersizdir.¹⁹ Başka bir ifadeyle öncüllerin doğru olması sonucu kesin doğru kılmamaktadır

¹⁹ Michael Clark, *Paradoxes from A to Z*, Routledge: Taylor & Francis Group, London and New York, 2007, s. 97-98.

bunun için başka bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu kıyas, yukarıdaki 'öncüller doğru ise sonuç zorunlu olarak doğrudur' kuralına uymamaktadır. Bu durumda sonuç yanlış ise öncül(ler) de bir yanlışlık olmalı; sonuç doğru ise o zaman öncüller doğru olmalıdır. Bu akıl yürütme de öncüller doğrudur; o halde sonuç doğru mudur yanlış mıdır? Zira bu çıkarım her vergi mükellefi olanın seçmen olduğunu belirtmemektedir. Öyle ki tüm insanların iki ayaklı olduğunu söylemek, tüme iki ayaklı olanların da insan olduğu anlamına gelmemektedir. Zira paradokslardaki bu belirsizlik durumu, çelişkinin altında yatan temel kurallara dikkati çekerek açıklanmasını ya da yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır).²⁰ Dolayısıyla başka bir açıklama yoksa bu çıkarımın sonucu kesinlikle doğru kabul etmek zorunluluğu yoktur.

O halde bir paradokstan, mantıklı düşünen çoğu insanın, doğru kabul edeceği öncül ya da öncüllerden mantık kurallarına göre çıkarılan bir sav ve tahmin edilemeyen bir sonuç elde etme beklenir. Sorites Paradoksu denilen yapı bu şekildedir²¹ ve bunun bir örneği, 'Megaralı Eukleides'in Öğrencisi Eubulides'e atfedilen "kel adam paradoksu"dur. Bu paradoks, fırça gibi saçları olan Samson'a kız arkadaşı Delila'nın kel kalacağını söylemesi ve Samson'ın Delila'ya saçı ne kadar dökülürse dökülsün kel kalmayacağını ispatlama çabasını konu alır. Samson, "10.000 saç teli olan bir adam kel midir?" diye sorar. Delila, "hayır." der. Sonra Samson, "bir tel koparsam kel olur muyum?" der. Delila yine "hayır" cevabını verir. Samson, "o zaman 9999 saç teli olan adam kel değildir, öyle mi? Delila, "değildir" der. Ya 9998 tel saçı olan?", Delila yine "hayır" cevabını verince, bir tel eksilte eksilte sorularını sifıra kadar indirmeye ve böylece hiç saçı olmayan adamın kel olmayacağına ulaşmaya çalışır. Bu durumda saçı olmasa bile kimse ona kel diyemeyecektir.²²

Doğru kabul edilen öncül: 10.000 saç teli olan bir kişinin kel olmadığıdır.

Sav: Herhangi sayıda saç telinden bir tel eksilmesi kel olmayanı kel etmeyeceğidir.

Sonuç: Hiç saçı olmayanın kel olmayacağıdır.²³

²⁰ Nicholas Rescher, *Paradoxes: Their Roots, Range, and Resolution*, US: Open Court, 2001.

²¹ Jeremy Stangroom, *Eisntein Bulmacası*, Domingo Yayınevi, İstanbul 2009, s. 71

²² Stangroom, *Eisntein Bulmacası*, s. 50

²³ Stangroom, *Eisntein Bulmacası*, s. 71

Bu durumda burada, tıpkı yukarıdaki seçmen örneğinde olduğu gibi, sonuç doğru değilse, öncülde ya da sav da bir yanlışlık var demektir. Öncüller doğru ise o zaman sonuç yanlış olmaması gerekir. O halde burada bir çıkmaza düştüğümüzü kabul etmekten başka çare yoktur. Ya da yaklaşım tarzımızı değiştirerek, 'kel olmayan bir adamdan tek bir saç eksildiğinde onun kel olmayacağı' savını kabul etmeyerek, bu durumu, bir çözüme kavuşturabiliriz. Böylesi bir paradoks esasında insanların bazı ortak tanımlamalarının belirsiz olduğunu gösteren bir akıl yürütmedir.

Çağdaş literatürde bu durum müphemlik/belirsizlik (*ambiguity*) tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Müphemlik kategoriler arasındaki sınırların net, kategorilerin tanımsal sınırlarının keskin ve nesnelere kategorilere ayrılmasında kesinlik olmamasından kaynaklanır.²⁴ Dolayısıyla belirsizlik, kararlaştırılmamış ve sınırlandırılmamış olma durumunu ifade eder. Öyle ki kaç saç teli eksilirse kişi kel olur? Ya da bir kamyon kum yığını, bir yığın oluşturuyorsa, bu yığının içinden bir tane kum taneciği eksilse o hala yığın olarak kalır. O halde ne kadar tanecik eksilirse bir kamyon kum yığını, yığın olma özelliğini kaybeder? İşte böylesi paradoksal durumlar çağdaş düşüncede belirsiz olarak görülür. Bu tarz önermeler de "çok anlamlı"²⁵ ya da "çok değerli" adını alır.

Çok değerli mantık paradoksal boyutta Rus mantıkçı A. Bochvar tarafından ortaya konmuştur. Bochvar'ın üç değerli mantık adı altında ele aldığı paradoksal ya da anlamsız dediği üçüncü değer "belirsiz"dir. Zira Bochvar'a göre paradoksal ifadeler ne doğru ne yanlıştır. Bu gibi paradoksal ifadeler için belirsiz olma hali söz konusudur. Dolayısıyla Bochvar, üç değerli mantık sistemiyle aracılığıyla paradoksal yapıları çözümsüz olmaktan çıkardığı düşüncesine gitmiştir. Yine Kleen, bir ifadenin doğru mu yanlış mı olduğunun belirlenememesini ya da karar verilememesi durumunu üçüncü değer olarak almıştır.²⁶ Burada üç değerli denildiği için sadece üç değer olarak anlaşılmalıdır. Bu mantık türü üç, dört, beş, n değerli mantıkları da kapsamamaktadır. Bu nedenle paradoksal durumun getirisi olan bu mantık sistemini çok değerli

²⁴ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 11.

²⁵ Teo Grünberg, "Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, cilt 8, sayı 0, Ankara 1970, ss. 301-388, s. 304.

²⁶ Şafak Ural, "Çok Değerli Mantık", s. 304-305.

https://www.safakural.com/files/2017-06/Safak-Ural_Cok-Degerli-Mantik.pdf

şeklinde kullanmak yerinde olacaktır. Ancak böyle bir mantık anlayışı da ne yanlış ne doğru olan paradokslar durumları belirsiz kılmaktan öte gidememiştir.

Gelinen bu noktada binlerce yıllık geçmişi olduğu görülen paradoksların öyle ya da böyle zihinleri meşgul ettiği görülmektedir. Ayrıca bizim doğru diye kullandığımız düşünce ve önermelerin esasına üzerinde dikkatlice düşünüldüğünde bakış açısına göre farklılık arz etmektedir. Söz gelimi apartman yönetiminin, apartman kapısına "buraya ilan yapıştırmak yasak" yazısı asması, ilk bakışta bir çelişki ya da çıkmaz olarak algılanmaz, ancak üzerinde dikkatlice düşününce bu ifadenin paradoksal bir önerme olduğu görülür. Yine yalancı paradoksuna benzer şekilde, bir tarafında "arkadaki cümle yanlıştır", diğer tarafında "arkadaki cümle doğrudur" yazan bir kart bulan biri için hangi cümle doğrudur? Dolayısıyla

Paradokslar bir belirsizliği ya da çıkmazı dile getirmekte olup aldatıcı olabilmektedirler.

Burada sadece birkaçına yer verebildiğimiz paradoksların temel bir tezlerinin olduğu ve bir amaçla ortaya çıkış olsalar bile, ortaya koydukları düşüncenin temelsiz olduğu ve muhatabı mantıksal bir çıkmazda bıraktığı aşikârdır. Söz gelimi mutlak hakikatin olmadığını ispatlamak için ortaya atılan paradoksların esasında, bir çıkmaza sürüklemek dışında, düşüncenin veya varlığın özünü ifade etmedikleri ve tündengimsel akıl yürütmelerde ortaya çıkan paradoksların mantığın esas aldığı kuralların geçerliliğini tehdit ettiği²⁷ görülmektedir. Ve keza bazı genel kabullerin belirsiz oluşu da paradoksal bir durumun oluşmasına sebep olmuştur.

Sonuç

Antik Yunanda felsefi bir problem olarak ortaya çıkan paradoks, doğru gibi görülen bir önermenin esasında yanlış da olabileceği olarak karşımıza çıkar. Başka bir ifadeyle yıllarca yanlış zannettiğimiz olayların, fikirlerin, hesaplamaların, doğru olduğunu görmek veya doğru zannettiğimizi yanlış olarak görmek insanı hayrete düşürür. İşte düşünme dediğimiz etkinlikte bu hayretle başlar. Dolayısıyla paradokslar bir çelişki

²⁷ R. A. Pearson, T. Phelps, *Academic Vocabulary and Argument*, Sheffield: Sheffield Hallam University, (1998), s. 41.

ya da çıkmaz olarak görülse de düşünce serüveninin oluşmasına kaynaklık eden bir akıl yürütme olarak yeri yadsınmaz.

Paradokslar ilk çağlarda, her ne kadar bir düşünceyi savunmak ya da bir düşünceye itiraz niteliğinde doğmuş olsa bir bilgi yanlış, hatalı kavram kullanımı, yanlış kabul veya olumlu manada kavramların imalı ya da metafor amaçlı kullanılması sonucu ortaya çıkmış olabilir.²⁸ Bu sebeple paradoksal her düşünce veya fikrin oluşmasına kaynaklık eden kavramlar üzerinde yeniden düşünülmesi ve paradoksun oluşmasının nedenlerinin bulunması gerekmektedir. Zira paradoksun neden kaynaklığının çözümü, paradoksun varlığını belirlemenin de sonucu olacaktır. Böylece sorunun kendisinin değil kaynağı üzerinde yapılacak bir tartışma ya da sorgulama, problemin çözümü açısından faydalı olacaktır. Fakat bu her paradoks için mutlak bir çözüm vardır demek anlamına gelmemektedir. Önemli olan sorunun tespit edilmesi ve bir değerlendirme ya da açıklamada bulunurken dikkate alınmasıdır.²⁹ Nitekim paradokslar yıllardır tartışılıp çözüme kavuşturulmaya çalışılsa da paradoksları paradoks yapan, onların çıkmaz halleri, zihni kargaşaya sürükleyen durumu, net bir doğru cevabı olmaması ve nerden baktığına bağlı olarak doğruluk değerinin değişmesidir. Onun bu çıkmazlığının ortadan kaldırılması demek paradoks diye bir terimden söz edilmemesi demektir. Paradoksun çıkmazlığı statiktir; bunun üzerine ancak açıklama yapılarak sorun belirgin hale getirilir. Bu yönüyle paradokslar zihin egzersizi yaptırması ve hayata farklı bir bakış açısı kazandırması açısından faydalıdır.

Kaynakça

Algra, Keimpe; Barnes, Jonathan; Mansfeld, Jaap; Schofield, Malcolm. *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Altın, Vural, "Fizik Paradoksları", *Bilim Teknik Dergisi*, Nisan 2008.

Barnes, Jonathan, *Logical Matters: Essays in Ancient Philosophy II*, Oxford, 2012.

²⁸ Serhan Büyükkeçeci, *Paradokslar ve Mantık Oyunları*, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2004, s. 8.

²⁹ İsmail Latif Hacnebioğlu, "Bir Düşünce ve Mantık Problemi Olarak Paradoks", *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Bursa, 2006, (7) ss.105-120, s.108.

Barnes, Jonathan; Brunshwig, Jacques; Burnyeat, Myles; Schofiels, Malcolm. *Science and Speculation*, Cambridge University,1982.

Başaran, Melih. "Derrida ve Yapı Çözüm veya Vav", *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, sayı: 20, (2013):153-163.

Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Bochenski, I.M., *Ancient Formal Logic*, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1957.

Büyükkeçeci, Serhan. *Paradokslar ve Mantık Oyunları*, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2004.

Cevizci, Ahmet. "Paradoks Maddesi", *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma yayınları, 2010.

Clark, Michael. *Paradoxes from A to Z*, Routledge: Taylor & Francis Group, London and New York, 2007.

Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara 2013.

Grünberg, Teo. "Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, cilt 8, sayı 0, Ankara 1970, ss. 301-388.

Hacinebioğlu, İsmail Latif. "Bir Düşünce ve Mantık Problemi Olarak Paradoks", *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Bursa, 2006, (7) ss.105-120.

Hançerlioğlu, Orhan. "Paradoks Maddesi", *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi cilt 5, 1978.

Kainz, Howard P., "Büyük ve Küçük Evrendeki Paradokslar", Çev. İlyas Altuner, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 30, (2011): 265-276.

Kalay, A. & Göksu, F. "Reklam ve Paradoks", *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, (2003): 59-71.

Kranz, Walther. *Antik Felsefe*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1984.

Gülümser DURHAN

Lynds, Peter. "Zeno's Paradoxes: A Timely Solution", 2003;
<http://www.quantum-gravitation.de/media/f483977d7e58f426ffff8253fffff.pdf>

Moline, Jon. "Aristotle, Eubulides and the Sorites", in: *Mind*, vol: 78, (1969): 393-407.

Pearson, R. A. & Phelps, T. *Academic Vocabulary and Argument*, Sheffield: Sheffield Hallam University, 1998.

Rescher, Nicholas. *Paradoxes: Their Roots, Range, and Resolution*, US: Open Court, 2001.

Shaw, W. David. *Elegy and Paradox: Testing the Conventions*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1994.

Speaks, Jeff. "Zeno's Paradoxes", 2007;
<https://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/2007-8/20229/HANDOUTS/zeno.pdf>

Stangroom, Jeremy. *Eisntein Bulmacası*, İstanbul: Domingo Yayınevi, 2009.

Timuçin, Afşar. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut yayınları, 2004.

Ural, Şafak. "Çok Değerli Mantık",
https://www.safakural.com/files/2017-06/Safak-Ural_Cok-Degerli-Mantik.pdf.

Ülken, Hilmi Ziya. *Felsefeye Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

Paradox as a Logic Problem

Gülümser DURHAN*

Extended Abstract

Paradox which is a logic aporia, is a very strange thing: it is an anomaly of reasoning, and, whereas true reasoning is thought to produce rational conclusions, paradoxes can challenge this assumption. With paradoxes the reasoning may appear true but the conclusion that follows

* Asst. Prof. Dr., Muş Alparslan University, Department of Philosophy, g.durhan@alparsla.edu.tr.

absurd. The concept comes from Ancient Greek: para meaning 'distinct from' and doxa meaning 'opinion'. A paradox is found when good reasoning leads to absurd conclusions. For example:

The sentence below is false.

The sentence above is true.

What would it mean if the sentence below were false, as the sentence above says? Let's first think about it. Then think about what it would mean if the sentence above were true, as the sentence below says. It should make your head hurt trying to work it out, but you should also begin to see that it is extremely contradictory and aporia. Therefore, the paradox is, at first glance, the right of an expression or reasoning activity to create a contradiction, drag it into a dead end and become inexhaustible. A paradoxical expression or reasoning cannot solve this dilemma in itself, without a reference to its own or without the need for additional precursors. For this reason, paradoxical propositions do not represent a situation that can be expressed as 'true or false', but a logical contradiction that can be determined as 'both true and false', can not be decided and unresolved situations.

Paradox is derived from two words that literally mean against opinion. And besides in dictionary, the concept of paradox is used in several senses. Paradox may refer to: 1) claims contrary to common opinion, often suggesting that the statement is unreasonable, absurd, or fictitious, but sometimes with a favorable association of ideas as a affirmation for ignorance; 2) a sentence that seems self-contradictory, but which is essentially well-founded; 3) a sentence that involves a genuine contradiction and aporia; 4) in Logic a conclusion based on rational premises and true reasoning that nonetheless is self-contradictory. These inconsistent uses of the concept pose applied problems for communication as the intended meaning may not always be obvious. For philosophers, paradox has a special place in the context of logic and the basic laws of thinking they have held for centuries. Three laws of thinking are commonly given: The principle of identity: if anything is A it is A The principle of non-contradiction: nothing can be both A and not A The principle of excluded middle: anything must be either A or not A. These principles are valid within the structures of thought that depend on a bivalent understanding of reality and truth. All correct propositions and

theorems of logic are derived through these three principles, which are also defined as laws of thought.

The paradox arises in the opposite direction of these generally accepted ideas. Because general assumptions have a net value, in the form of true or false. Since it is not possible to determine whether a paradox precisely takes one of the true or false values that form the basis of two-valued logic, it is considered to be on the threshold between these two truth values, and therefore a contradictory statement. Undoubtedly, this contradiction is not in the internal dynamics of the paradox; but because it is not fit entirely within the pattern of general views. Because the paradox has its right ground in its internal system. We can be absolutely certain that the general views are true or false, but since paradoxes are controversial, they do not guarantee a final in value of true and false value. So for the truth value of a paradox, we can say the following: paradox is neither right nor wrong, in other words, it always has the opportunity to be both right and wrong. For that reason, the paradox appears as an unresolved problem and conflict. That is the realization of this non-solution, in fact, the starting point of the idea is to notice. Because search for a solution rather than the solution, to develop different perspectives; as a philosophical aim, being on the road at the end of the road is precisely the basic practice of the paradox and in this way the paradox is a mental dynamic.

Paradoxical propositions that challenge the absolute truth value of genuine, in this respect, do not present anything new to the level of knowledge by contributing to the world of knowledge and meaning by evaluating it as the data that deflects the genuine and gets out of its way. However, paradox has its own logic and language. In other words, Paradox appears as a reasoning that differs from the usual way of thinking and speaking and is contrary to the ordinary, and therefore is not considered a definite source of information, as it does not have the value of truth. Accordingly, the paradox's acting against the value of truth, having both truth and wrong simultaneously, or rejecting both values at the simultaneously can be considered as an opposition to the principles of reason.

Paradox, however, requires a clever design in deep thinking, exploring, and expression beyond an ordinary ability to thinking and expression. In this manner, paradoxes open up new ideas and thoughts, especially with long discussions. In other words, Paradox takes a bit of

imagination, goes a few steps beyond ordinary patterns, giving the opportunity to make different comments, leading to new information and ideas. So much so that the philosophical tradition of Ancient Greece is based on these reasonings. For this reason, in this study, various examples of paradoxes formed on the philosophy of Ancient Greece, accompanied by philosophers, are mentioned. Likewise, A solution was sought for the insolubility of its structure, which is regarded as useless, aporia or contradiction and which is considered as an obstacle to logic.